

Beoordelen van betrouwbaarheid in het vmbo-examen

Albert van der Kaap

Zoals ik elders heb beschreven is het kunnen werken met bronnen, het redeneren over en met bronnen, een complexe vaardigheid. Tenminste als de opdracht echt een beroep doet op deze vaardigheid en niet slechts een trucje dat na enige oefening kan worden toegepast op nagenoeg elke vraag. Helaas is dat nog al te vaak het geval, ook in het vmbo-examen.

Opdracht 1

Stel, staat er in vraag 3 van het vmbo-examen 2017 (eerste tijdvak; p-waarde .56), je doet onderzoek naar socialistische bijeenkomsten rond 1900 en je vindt deze bron:

Bron

Een journalist schrijft in een protestantse krant een artikel met de titel 'Een bijeenkomst van socialisten' (1896):

"Nog nooit vonden tijdens een openbare bijeenkomst zulke walgelijke situaties plaats. Van deze situaties doe ik hier uitgebreid verslag. Toen een voorstel werd besproken, begonnen de mensen op de tribune de voorzitter uit te schelden met de woorden 'Ellendeling! Machtswellusteling! Vuile hond!' Stokken en hoeden vlogen door de zaal. Met de grootste moeite kon de voorzitter de mensen kalmeren."

Je twijfelt of de bron betrouwbaar is of niet.

- Geef één argument waaruit blijkt, dat dit een betrouwbare bron kan zijn voor jouw onderzoek.
- Geef ook één argument waaruit blijkt, dat dit een onbetrouwbare bron kan zijn voor jouw onderzoek.

Doe het zo:

- betrouwbaar, want ... (geef argument)
- onbetrouwbaar, want ... (geef argument)

Deze vraag is om te beginnen enigszins ongelukkig geformuleerd, want de leerling krijgt te horen dat hij eraan twijfelt of de bron betrouwbaar is of niet. Uit het vervolg van de vraag blijkt echter dat er zowel wat te zeggen is voor de betrouwbaarheid als tegen de betrouwbaarheid van de bron voor het onderzoek.

De vraag had misschien beter kunnen luiden: *'Beredeneer dat de bron zowel betrouwbare als onbetrouwbare informatie biedt, afhankelijk van je onderzoeksvraag.'*

Dit wordt duidelijk uit het correctiemodel:

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- betrouwbaar, want de journalist is een ooggetuige / een tijdgenoot / bij het congres aanwezig 1

- onbetrouwbaar, want de journalist geeft (als journalist van een protestantse krant/als tegenstander van de socialisten) een gekleurd verslag van de bijeenkomst / hij bekijkt het vanuit zijn eigen (protestantse) perspectief 1

Niet voor het eerste en ook niet voor het laatst, ben ik bang, wordt hier een principiële fout gemaakt. De leerling moet uitgaan van de situatie dat hij onderzoek doet naar socialistische bijeenkomsten, maar er wordt niet gezegd wat de concrete vraagstelling is.

Ook op het correctiemodel is wel wat af te dingen. Je mag veronderstellen dat de journalist die verslag doet van de bijeenkomst en niet iemand anders' verslag weergeeft, maar dat blijkt niet uit de bron. Een leerling die weet heeft van gekleurde journalistiek zal weinig waarde hechten aan het argument dat de journalist aanwezig was bij het congres. Hij kan talrijke motieven hebben gehad om een gekleurde voorstelling te geven. Het correctiemodel noemt er twee, de journalist kan een tegenstander zijn van het socialisme, wat al dan niet te maken kan hebben met zijn protestantse achtergrond. Dat dat niet per se noodzakelijk is blijkt uit het gegeven dat een van de beste boeken over het Marxisme geschreven is door een protestantse auteur (Willem Bannink, Karl Marx: leven, leer en betekenis).

Het lijkt me ook niet wenselijk dat leerlingen hier, impliciet, te horen krijgen dat protestanten per definitie tegen het socialisme zijn en dat journalisten per se gekleurd verslag doen van gebeurtenissen.

Een veel betere vraag zou dan ook geweest zijn: In hoeverre biedt deze bron bruikbare informatie voor een onderzoeker die wil weten hoe het congres van de socialisten verliep?

Maar ja, voor zo'n vraag is het niet eenvoudig een waterdicht, betrouwbaar, correctiemodel te maken. Je zult dan moeten vertrouwen op het beoordelingsvermogen van de deskundige docent en daar heeft Cito grote moeite mee, zoals ik in een ander artikel heb betoogd.

Opdracht 2

Ook in een andere opdracht moet de leerling zich voorstellen dat hij onderzoek doet. Het gaat om vraag 19 uit het vmbo-gtl examen 2018 (eerste tijdvak) met een p-waarde van .70.

Stel, zo luidt de opdracht, je doet onderzoek naar de moord in opdracht van de regering op een leider van de SA in juli 1934 in München en je hebt de keus uit de volgende drie bronnen:

1. Een dagboek van een vrouw. Ze was in de zomer van 1935 in Berlijn en heeft daar gezien dat leden van de SA werden vervolgd. Ze schrijft in haar dagboek dat ze verschillende geruchten over de moord heeft gehoord.
2. Een Duitse krant. De krant schrijft op 3 juli 1934 op de voorpagina dat Hitler krachtig is opgetreden tegen een gevaar in de samenleving. Het artikel is geschreven op basis van officiële bronnen van de Duitse overheid.
3. Een boek over het leven van Hitler. Dit boek is geschreven in 2008 door een beroemd historicus. Hij beschrijft de moord na onderzoek van vele bronnen, zoals archieven, brieven en ooggetuigenverslagen.

Deze inleiding leidt tot twee vragen/opdrachten:

- Geef met een argument aan welke bron de meest betrouwbare informatie bevat voor je onderzoek.
- Geef daarna met een argument aan welke bron minder betrouwbare informatie bevat voor je onderzoek.

Doe het zo:

De meest betrouwbare informatie: bron ... (vul in: 1, 2 of 3), want ... (geef een argument).

Minder betrouwbare informatie: bron ... (vul in: 1, 2 of 3), want ... (geef een argument).

Antwoordmodel

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De meest betrouwbare informatie: bron 3, want het boek over het leven van Hitler is gebaseerd op een diversiteit aan (primaire) bronnen/de historicus is geen belanghebbende/het boek is wetenschappelijk verantwoord 1
- Minder betrouwbare informatie (één van de volgende): 1
  - bron 1, want de dagboekschrijfster baseert zich op diverse geruchten / gebruikt secundaire/niet-betrouwbare bronnen / was ten tijde van de moord in Berlijn/niet in München.
  - bron 2, want de krant baseert zich op partijdige/officialle bronnen van de nazi-overheid / vrijheid van drukpers was er niet in die tijd / de krant bericht niet objectief/is voor Hitler/tegen de SA-leider.

Opmerking

Alleen als bij het eerste antwoord na bron 3 een juist argument volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Alleen als bij het tweede antwoord na bron 1 of 2 een juist, bijpassend argument volgt, wordt 1 scorepunt toegekend.

Bij een bespreking van deze opdracht wrekt zich direct dat een onderzoeksvraag ontbreekt. Het object van het onderzoek is duidelijk, de moord op een SA-leider, maar niet duidelijk is op welke onderzoeksvragen een antwoord gevonden moet worden. Wil de onderzoeker een antwoord op de vraag waarom de regering besloot de SA'er te vermoorden dan is er alle reden om bron twee serieus in je onderzoek te betrekken. Je krijgt dan in ieder geval (gedeeltelijk) antwoord op de vraag welke motieven de regering graag naar buiten wil brengen. Of dit ook de echte motieven waren blijft de vraag.

Bron 1 zal voor een onderzoeker vooral afvallen omdat deze blijkbaar geen concrete informatie biedt. Tenzij de geruchten gedetailleerd worden beschreven, want dan kan de bron best bruikbaar zijn, maar of dit het geval is blijkt niet uit de tekst.

Het boek van de historicus (bron 3) is wetenschappelijk verantwoord volgens het correctiemodel. Dat dit het geval is zal de leerling moeten opmaken uit het feit dat het om een beroemde historicus gaat. Maar is beroemd zijn een garantie voor wetenschappelijkheid. Historicus Jona Lendering schrikt er niet voor terug om bepaalde beroemde historici kwakhistorici te noemen, omdat ze onvoldoende wetenschappelijk te werk gaan.

Dat de historicus geen belang heeft, is ook nog maar de vraag. Ook wetenschappers hebben hun politieke voorkeuren en vooringenomen standpunten (biases). Zo zal een marxistische geleerde mogelijk andere oorzaken aanwijzen voor de Beeldenstorm, dan een protestantse of katholieke wetenschapper, of in ieder geval andere accenten leggen. Dat de historicus verschillende soorten bronnen heeft gebruikt is op zich natuurlijk positief, maar of ze ook inhoudelijk divers zijn wordt uit de bron niet duidelijk.

Het had een heel mooie vraag kunnen zijn als de leerling zelf had mogen redeneren over deze bronnen, maar dan met de inhoud van de bronnen en een summier toelichting en met een scherpe vraagstelling.

Opdracht 3

In een vraag uit het vmbo-gtl-examen 2019, eerste tijdvak (vraag 16, p-waarde .55) moeten leerlingen zich opnieuw voorstellen dat ze onderzoek doen. In dit geval naar de nederlaag van het Duitse leger aan het eind van de Eerste Wereldoorlog. Ze vinden deze bron:

Bron

Een verklaring van een Duitse generaal over de afloop van de Eerste Wereldoorlog (1919):

Het Duitse leger heeft geen schuld. De prestatie van het leger is bewonderenswaardig. Waar de schuld van de nederlaag ligt, is dus duidelijk. Het is voldoende bewezen dat anderen schuldig zijn. Zelfs onze vijanden zeggen het. Zo heeft een Engelse generaal tegen mij gezegd dat ons leger is verraden.

- Geef een argument waaruit blijkt dat de bron bruikbaar is voor je onderzoek.
- Geef ook een argument waaruit blijkt dat de inhoud van de bron niet zo betrouwbaar is voor je onderzoek.

Doe het zo:

- De bron is bruikbaar, omdat ...
- De inhoud van de bron is niet zo betrouwbaar, omdat ...

Correctiemodel:

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De bron is bruikbaar, omdat de generaal een ooggetuige/tijdgenoot was/zijn mening geeft over de nederlaag 1
- De inhoud van de bron is niet zo betrouwbaar, omdat de (Duitse) generaal de gebeurtenissen opzettelijk anders kan hebben voorgesteld/hij de schuld (van het verlies) afschuift op anderen 1

Opmerking

Het antwoord bij het tweede deel van de vraag dat het de mening van slechts één persoon is, mag niet goed gerekend worden.

Dat ook in deze opdracht een scherp geformuleerde onderzoeksvraag ontbreekt is voor het eerste deel van de vraag minder problematisch dan in de vorige opdracht. Het gaat om de nederlaag van

het Duitse leger aan het eind van de Eerste Wereldoorlog en de bron heeft betrekking op een Duitse generaal die iets te berde brengt over de nederlaag.

Ik heb echter wel moeite met het 'bruikbaar' in het eerste deel van de vraag. Mijn antwoord zou zijn dat de bron bruikbaar is omdat iemand (de generaal) iets zegt over wie er schuld is aan de nederlaag van de Duitsers. Het eerste deel van het correctiemodel suggereert echter dat gevraagd wordt naar de betrouwbaarheid van de informatie van de schrijver van de bron. De generaal was ooggetuige/tijdgenoot is een standaardantwoord op betrouwbaarheidsvragen. Alleen het laatste deel van het correctiemodel (de mening van een generaal) zegt iets over bruikbaarheid.

Het antwoord op de tweede vraag is gegeven het ontbreken van een echte onderzoeksvraag wel weer problematisch. Als de vraag had geluid: 'In hoeverre biedt de bron bruikbare (of betrouwbare) informatie over wie er schuld had aan de oorlog?' had de leerling kunnen antwoorden dat de bron eenzijdig de schuld legt bij anderen dan de soldaten, een visie die gekleurd is doordat er een Duitse generaal aan het woord is. Anderen, bijvoorbeeld de revolutiemakers, zullen allicht een andere mening hebben.

Zo gesteld vraagt deze opdracht om een standaardantwoord, betrouwbaar, want ooggetuige en onbetrouwbaar want gekleurd.

Opdracht 4

Dat leerlingen bij vragen over betrouwbaarheid vaak kunnen volstaan met een standaardantwoord, blijkt ook uit een vraag uit het vmbo-gtl-examen van 2011 over de slag in de Javazee.

De bron bij deze opdracht is een beschrijving van een documentaire uit 1995 over de Slag in de Javazee bij Indonesië:

Voor het maken van een documentaire sprak een Nederlandse regisseur met 250 ooggetuigen. Deze kwamen uit Japan, Nederland en de Verenigde Staten. Ze werden allemaal persoonlijk bezocht om hun verhaal te doen over de Slag in de Javazee. Deze slag, die plaatsvond in 1942, werd verloren door de Amerikanen en de Nederlanders. Uiteindelijk werd de documentaire gemaakt op basis van 50 van deze ooggetuigenverslagen.

De documentaire gaat over de Slag in de Javazee. Nederland en de Verenigde Staten verloren die slag van Japan. Dit verlies had gevolgen voor het bestuur van Indonesië.

Op de eerste vraag bij deze bron: 'Noem één gevolg van deze slag voor het bestuur van Indonesië' is wel een en ander aan te merken (zie kader), maar hier gaat het om een vervolgvraag.

Slag in de Java Zee

'Noem één gevolg van deze slag voor het bestuur van Indonesië'. Zo gesteld, een merkwaardige vraag. De bron biedt namelijk geen enkele relevante informatie die een leerling kan gebruiken voor het beantwoorden van de vraag. De leerling heeft zelf waarschijnlijk geen kennis van de slag in de Javazee want deze slag komt niet voor in de examensyllabus. Aan de bron kan hij echter ook geen gegevens ontleen over het belang van de slag, noch over de gevolgen. Hij weet alleen dat de Amerikanen en Nederlanders de slag hebben verloren van de Japanners.

Deze vraag vooronderstelt dat de leerlingen (conform de syllabus) weten dat Indonesië in 1942 door de Japanners werd bezet. Omdat de leerlingen niet hoeven te weten wanneer de Japanners in dat jaar Indonesië hebben bezet, noch wanneer de slag in de Javazee precies plaatsvond, kunnen zij deze vraag niet met zekerheid beantwoorden. Omdat het om een gevolg gaat dat leerlingen geacht worden te kennen kan het antwoord niet anders luiden dan dat Japan hierna Indonesië veroverde. Des te merkwaardiger dat het antwoord in de verleden tijd is geformuleerd: 'Uit het antwoord moet blijken dat Japan Indonesië bezet/veroverd had/het bestuur overgenomen had/het Nederlandse bestuur verdreven/afgezet had (en vervangen door een Japans/Indonesisch bestuur).'

Dat de p-waarde niet hoger uitkomt dan 55 is mogelijk het gevolg van het feit dat leerlingen dachten dat zij op specifieke kennis van de slag in de Javazee werden bevraagd.

De maker van de vraag beschikt duidelijk over kennis van de slag in de Javazee (27 en 28 februari 1942) die de leerlingen niet bezitten, mogelijk heeft hij zich bij het maken van de vraag gebaseerd op Wikipedia waar staat: De Slag in de Javazee was een mislukte poging van een geallieerd eskader onder commando van de Nederlandse schout-bij-nacht Karel Doorman om in de Javazee een Japanse invasievloot met troepen voor de aanval op Java tegen te houden. Wikipedia beschrijft ook het gevolg: 'De pogingen om de landing van Japanse troepen op Java te verhinderen waren mislukt'.

In de tweede vraag bij deze bron wordt gesteld:

'Iemand beweert dat de documentaire uit 1995 betrouwbaar is. Iemand anders beweert dat de documentaire juist niet betrouwbaar is.'

De leerling moet voor beide beweringen een argument geven.

Zo op het eerste gezegd een mooie evaluatievraag. Als de leerling nooit geleerd heeft welke criteria hij moet gebruiken om de betrouwbaarheid van een bron (in relatie tot de vraagstelling) te beoordelen is het een pittige analyse- en evaluatievraag. Maar als de leerling, zoals je mag verwachten op basis van het examenprogramma, wel op een systematische manier geoefend heeft met deze criteria, dan wordt er van de leerling niet meer gevraagd dan zijn kennis over het begrip *'betrouwbaarheid'* toe te passen. Het herkennen van signaalwoorden als 'ooggetuigen' en 'vijftig jaar na dato' is dan voldoende om het antwoord te geven. De inhoud van de bron doet er dan verder eigenlijk niet meer toe.

Maar kun je van een documentaire als geheel, die je bovendien niet gezien hebt, zeggen of deze al dan niet betrouwbaar is? Moet je leerlingen niet eerder vragen of de documentaire een betrouwbaar beeld van het verloop of de afloop van de slag in de Javazee geeft? Of: *'In hoeverre geeft de documentaire een eenzijdig beeld van de slag in de Javazee?'* Maar deze vragen kun je natuurlijk niet beantwoorden als je de documentaire niet gezien hebt.

De bron is in deze vraag, als zodanig, niet relevant. Er is geen vraagstelling die specifiek betrekking heeft op deze documentaire of op deze veldslag. De vraag had evengoed kunnen luiden, waarom is

een documentaire, waarin ooggetuigen aan het woord komen, maar die vijftig jaar na dato is gemaakt, aan de ene kant wel, maar aan de andere kant niet betrouwbaar. Geen wonder dat de vraag een p-waarde had van .80, een makkie dus.